

**L'educació i la formació de persones adultes:
perspectives de present i futur**

editorial

carpeta

Estratègies participatives per a la formació d'una ciutadania crítica

Auxiliadora Sales Ciges • 5

Al vent, la cara al vent

Eduardo Carbonero • 11

Desconstruint les pràctiques educatives en la formació de persones adultes:

narrativa, investigació i aprenentatge

Analia E. Leite Méndez • 23

El moviment de l'aprenentatge i l'aprenentatge de moure's

Anna Gómez i Mundó • 30

contínua

Educació comunitària-popular i pedagogia del comú: itineraris, tensions i empremtes freirianes

Jorge Osorio Vargas • 37

persones, territoris i experiències

Activa la llengua. Treball sobre les actituds lingüístiques dels adults

Margalida Barceló i Maria Josep Carrasco • 57

Formació pública d'adults SERVEF: una simbiosi necessària

L. Milagros de Lucas Sanz • 67

Espanyol com a segona llengua per a persones nouvingudes i integració sociolaboral. Programa d'aprenentatge de la Llengua i Cultura del País d'Acollida

Fundació Elche Acoge: Trinidad Urbán i Angeles Rodes Lafuente • 72

El reconeixement d'aprenentatges adquirits en l'experiència en la política d'educació dels adults a Portugal

Carmen Cavaco • 75

investigació

El treball en les economies diverses com a aprenentatge que crea valor

Antonia de Vita • 81

arxiu

dialògica

Històries de literacitat. La lectura i l'escriptura en la vida de persones adultes amb poca escolaritat

Maria de Lourdes Dionísio • 99

fotografia

Escola d'estiu de formació de persones adultes, en moviment (2009) • 109

llibres

Neoliberalismo educativo

Enrique J. Díez Gutiérrez • 111

Sumari

Com participar

Quaderns d'Educació Contínua?

Les pàgines de la nostra revista estan obertes a tot tipus de col·laboracions relacionades amb l'Educació i la Formació de les Persones Adultes. El nostre interès és oferir la publicació a tots aquells que desitgen col·laborar en ella exposant els seus coneixements, les seues reflexions i experiències analitzades. Així com també a les persones i institucions que desitgen difondre a través dels Quaderns d'Educació Contínua les seues iniciatives i activitats dins d'aquest àmbit.

Les col·laboracions han de requerir les següents condicions bàsiques:

- L'extensió dels treballs serà de 10 pàgines en format DIN A-4, a doble espai, amb un títol que sintetitzi el seu contingut. És convenient d'intercalar apartats que divideixquen i ordenen les diferents parts de l'exposició.
- S'enviarà dues còpies del treball acompanyades d'una versió d'aquest en suport informàtic, preferentment en Winword. S'aconsella, si el tema ho permet, incloure gràfics, quadres sinòptics, etc., que il·lustren i completen el contingut del text.
- Com és natural la revista podrà realitzar una «correcció d'estil» sobre el text original, que en cap dels casos alterarà els conceptes ni l'enfocament adoptats per l'autor.
- Notícies i dades per a ser incloses en les pàgines informatives de la revista, sobre congressos, jornades, convenis, acords, programes, plans, iniciatives, projectes; cursos, conferències, debats, premis i concursos; publicacions de llibres, revistes, manuals, etc.
- Ha d'incloure sempre la font responsable i les notes de referència on el lector pugui requerir major informació.

Activa la llengua. Treball sobre les actituds lingüístiques dels adults

Margalida Barceló, directora del CEP de Manacor; Maria Josep Carrasco, professora de llengua i literatura del CEPA Son Canals de Palma

El punt de partida

Les autores d'aquest article ens vàrem conèixer treballant com a assessores de formació del professorat en els Centres de Professorat (CEP) dels àmbits de Palma i Manacor. La nostra tasca consistia, en un principi, a ajudar el professorat, entre altres temes, en la planificació lingüística i l'elaboració de projectes lingüístics de centre (PLC). Duent a terme aquestes tasques ens vam adonar que podíem elaborar uns projectes molt ben fets i molt vistosos, que no servien per a res si no canviava l'actitud dels membres de la comunitat educativa respecte a l'ús de les diverses llengües del centre, sobretot tenint en compte que la nostra és una societat plurilingüe, com gairebé totes avui en dia en aquest món globalitzat en què vivim. També era fonamental ser molt conscients que la llengua catalana és una llengua minoritzada i que el nostre objectiu primari era contribuir a la seva normalització. Si volíem que canviassin les actituds dels alumnes era imprescindible que canviassin les actituds dels adults que exercien la funció de docents; per tant, era especialment en aquestes en què havíem d'incidir.

Actualment, a més de formar docents, treballam també amb altres col·lectius: joves, alumnes d'escoles d'adults, funcionaris de diverses institucions (ajuntaments, biblioteques, centres de menors, serveis socials i culturals etc.).

Es poden canviar les actituds dels adults?

Aquesta és la pregunta que ens vàrem fer just després d'haver arribat a la conclusió que per aconseguir que augmentàs l'ús de la llengua catalana en els centres educatius era cabdal que canviàs l'actitud envers l'ús de la llengua que mostraven els usuaris. La resposta no és SÍ o NO. Naturalment, en alguns casos, serà factible i en altres no ho serà. Però, de la mateixa manera que no deixam de fer coses en la nostra vida quotidiana quan plou, tampoc no deixarem d'anar endavant en la nostra tasca a favor de la llengua perquè trobem certes hostilitats o pals a les rodes, per part d'algunes de les persones que habiten els àmbits en els quals s'engeguen projectes normalitzadors. Per tant, la resposta és SÍ.

Nosaltres vàrem començar amb el professorat, ja que les nostres primeres intervencions foren en centres educatius, després continuàrem amb altres col·lectius. En tots els casos trobàrem reticències, prejudicis, vicis, pressuposicions, mitges veritats... Així i tot ens llançàrem a la mar i aprenguérem, a nedar, o si més no, a surar. La metàfora hi escau si tenim en compte que començàrem a fer tallers de centre el 2002 a l'IES Marc Ferrer de Formentera, on trobàrem gent conscient i engrescada amb la tasca de la normalització del català que lluitava per a fomentar-ne l'ús entre l'alumnat, i també entre el professorat. A partir d'aquí començàrem un camí que s'ha anat fent més llarg, ple de noves experiències. Actualment treballem amb col·lectius diversos: professorat i alumnat de centres públics i privats, funcionaris de diverses institucions (ajuntaments, biblioteques, centres de menors, etc.).

Allò que teníem clar era que havíem d'incidir en la consciència lingüística dels participants i la millor manera era fer-ho en forma de taller, en grups poc nombrosos, per poder dur a terme activitats pràctiques i vivenciades. Per això, havíem de ser facilitadores, no transmissores de coneixements.

Durant aquests anys hem après moltes coses que ens han ajudat a millorar els tallers: tenir paciència, desenvolupar l'assertivitat (la nostra i la dels participants), la comunicació sense consignes, l'empatia, la concreció de la teoria, les estratègies de dinamització de grups (jocs de rols, dramatitzacions, simulació de casos, etc.), la necessitat de crear un vincle de confiança entre el facilitador i el grup per fer emergir l'expressió lliure dels participants, fonamental per treballar els prejudicis, etc.

Com podem facilitar aquests canvis?

El treball amb les actituds lingüístiques dels parlants és important, tant en el procés d'aprenentatge d'una segona llengua, com en l'ús de la llengua pròpia. Recordem que saber una llengua no en garanteix l'ús, el parlant ha de voler usar-la. Les actituds predisposen a una actuació concreta front a un fet o context. El quadre següent mostra de manera esquemàtica els components de les actituds:

ideològics i ètics	emocionals	cognitius
valors conscients valors inconscients	plaer acceptació rebuig...	coneixements creences

Per treballar d'una manera global tots aquests components ens proposam en els cursos i tallers els objectius generals següents:

- Reflexionar sobre la situació sociolingüística actual de la llengua catalana.
- Identificar hàbits lingüístics i valors culturals individuals i col·lectius.
- Adquirir estratègies i recursos per activar i augmentar l'ús de la llengua catalana de manera assertiva.
- Reforçar el nostre compromís com a parlants i el sentit de pertinença a una comunitat cultural

Els continguts bàsics que treballam són els següents:

- La llengua catalana: història i situació sociolingüística actual
- La diversitat lingüística
- Marc legal
- Conductes i hàbits lingüístics
- Prejudici lingüístic
- Normes d'ús lingüístic: convencional i intencional
- Canvis d'actitud i hàbits lingüístics
- Tècniques d'assertivitat per mantenir i reforçar l'ús de la llengua

Evidentment, els objectius i els continguts els seleccionam per a cada actuació, en funció del col·lectiu al qual s'adreça l'activitat, la seva durada i altres especificitats que pugui tenir l'activitat. És molt important que els participants se sentin còmodes amb allò que treballam, per la qual cosa sempre hem de saber d'on partim i amb quin col·lectiu feim feina. A mesura que el taller va avançant anam ajustant o, fins i tot, refent les activitats concretes que duim a terme durant les sessions. Crear un clima de confiança i empatia és fonamental si volem aconseguir que els alumnes manifestin els seus dubtes, els seus recels i els seus prejudicis, per tal de substituir-los per valors positius que ens ajudin a modificar actituds.

Per a dur a terme aquestes experiències treballam habitualment en format taller, és a dir amb grups reduïts, màxim 15-20 persones, en els quals els participants són el protagonistes, fan activitats pràctiques, jocs de rol, treball en equip, etc. A continuació us mostrarem dos exemples de tallers-tipus dels que duim a terme amb col·lectius diversos de persones adultes:

ESCOLA MUNICIPAL DE FORMACIÓ
ACTIVA LA LLENGUA TALLER SOBRE ACTITUDS LINGÜÍSTIQUES
Àrea interessada: Àrea delegada de Cultura, Patrimoni i Política lingüística
Destinatari: Tot el personal de l'Ajuntament Places per edició: 15 Durada: 12 hores lectives Assistència: Voluntària Justificació: Necessitats detectades
Objectius: <ul style="list-style-type: none"> • Conèixer la normativa lingüística de la Comunitat autònoma de les Illes Balears i la situació sociolingüística actual de la llengua catalana • Identificar i reflexionar sobre els hàbits lingüístics dels assistents • Promoure canvis que afavoreixin l'ús social del català • Proporcionar recursos per a mantenir-se en català amb comoditat • Facilitar la possibilitat d'augmentar gradualment l'ús individual del català
Continguts: <ul style="list-style-type: none"> • La llengua catalana: història i situació sociolingüística actual • Marc legal • Conductes i hàbits lingüístics • Prejudici lingüístic • Canvis d'actitud i hàbits lingüístics • Tècniques per mantenir i reforçar l'ús de la llengua
Metodologia: Activa i participativa, que promogui la reflexió sobre la pràctica comunicativa al lloc de treball i l'ús de la llengua catalana. Dinàmiques de grup i joc de rol per arribar a conclusions i contrastar-les amb les aportacions teòriques.
Lloc d'impartició: Can Bordils. Arxiu Municipal

DEPARTAMENT DE FORMACIÓ DEL CONSELL DE MALLORCA
ACTIVA LA LLENGUA ÚS ASSERTIU DE LA LLENGUA CATALANA
Destinatari: Tot el personal del Consell Places per edició: 15 Durada: 10 hores lectives Assistència: voluntària

<p>Objectius:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Reflexionar sobre la situació sociolingüística actual de la llengua catalana des del nostre lloc de feina. Identificar hàbits lingüístics i valors culturals individuals i col·lectius. • Adquirir estratègies per activar i augmentar l'ús de la llengua catalana de manera assertiva. • Reforçar el nostre compromís com a parlants i la nostra pertinença a una comunitat cultural.
<p>Continguts:</p> <ul style="list-style-type: none"> • La llengua catalana: història i situació sociolingüística actual • Marc legal • Conductes i hàbits lingüístics • Prejudici lingüístic • Canvis d'actitud i hàbits lingüístics • Tècniques per mantenir i reforçar l'ús de la llengua
<p>Metodologia:</p> <p>Se seguirà un procés de pràctica reflexiva amb anàlisi de casos i activitats dinàmiques i participatives: metàfores, narració, dramatització, debat i posada en comú.</p>
<p>Lloc d'impartició:</p> <p>Llar de la infància. Consell de Mallorca</p>

¹ Per a més informació, vegeu Olga Esteve, Zinka Carandell, Lucrecia Keim: Metodologia de Pràctica Reflexiva a Ateneu. Materials i recursos per a la formació. Departament d'Ensenyament, Generalitat de Catalunya. http://ateneu.xtec.cat/wiki/form/wikiexport/materials/practica_reflexiva/base/index

Els fonaments teòrics i les estratègies metodològiques

El nostre treball com a formadores, es basa en la Pràctica Reflexiva¹, un model que, a grans trets, podríem descriure com una pràctica formativa que pretén facilitar tant el treball amb les emocions, percepcions i creences de les persones, com la creació del que podríem anomenar *comunitats d'aprenents* entre els que comparteixen la formació. En el nostre cas, partim de l'experiència lingüística personal dels aprenents, la indagació sobre aquestes experiències i el treball en un cicle reflexiu, en el qual es desenvolupa un breu contrast amb coneixements teòrics que ha de conduir a la re-descripció de les pràctiques d'ús lingüístic, de manera que siguin més normalitzadores que abans i que generin metacognició. Per tractar aspectes actitudinals i encarar prejudicis, cal que es generi un clima de confiança que possibiliti la comunicació fluïda i l'expressió sincera, per això és important que les formadores, posem en pràctica l'escolta activa i l'empatia, en primer terme, però que també, des de l'assertivitat, proposem activitats de reconstrucció normalitzadora d'experiències d'ús lingüístic, fonamentades en la teoria i la sociolingüística. Els conceptes teòrics s'introdueixen, en major o menor mesura, segons les situacions d'aprenentatge i segons el perfil dels aprenents, sempre com a contrast o reforç de l'activitat pràctica.

² Korthagen, F.A.J., Kessels, J., Koster, B., Lagerwerf, B., & Wubbels, T. (2001). *Linking practice and theory: The pedagogy of realistic teacher education*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

³ Pujolàs i Maset, Pere (2002). *Aprendre junts alumnes diferents. Els equips d'aprenentatge cooperatiu a l'aula*. Vic: Eumo.

Vegeu també: Duran, D., i Monereo, C. (2012). *Entramado: Métodos de aprendizaje cooperativo y colaborativo*. Barcelona: Horsori.

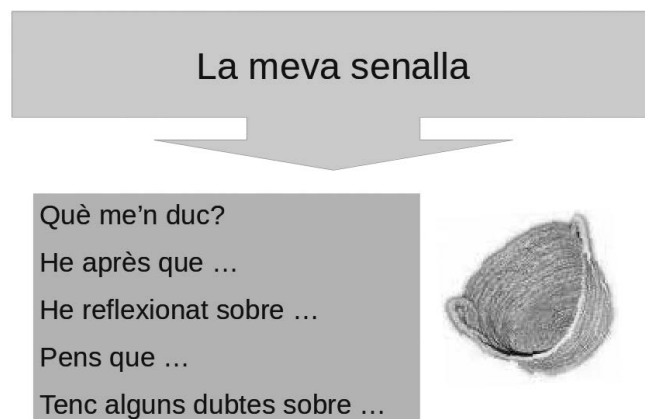
Les activitats que proposam parteixen d'un enfocament competencial, que feim explícit a les sessions en moments dedicats a la metacognició. Aquests moments són necessaris perquè els aprenents es facin conscients que tenen capacitat d'aprendre i, per tant, de fer canvis en la seva actitud cap a l'ús de la llengua catalana; alhora, el fet d'adonar-se de la seva competència per aprendre a aprendre, reforça el seu autoconcepte. L'aprenentatge entre iguals augmenta la percepció sobre el que hem après en quantitat, però també en qualitat: aporta matisos, vincula coneixements, fixa estratègies, etc. Dit d'una altra manera, compartir coneixements, genera aprenentatge individual i, de retruc, aprenentatge compartit.

Per treballar la metacognició utilitzam diverses tècniques que sempre tenen en compte tant el grup, com les imprescindibles aportacions individuals, ja que l'aprenentatge és un procés social i interactiu i és necessari que es produeixi el debat o la discussió en grup perquè es generi reflexió i aprenentatge (Korthagen i altres, 2001)². Per això, a cada sessió feim una activitat que parteix de la reflexió individual, continua en parella o petit grup i acaba amb l'elaboració d'una mena de conclusions en gran grup que visualitzam per escrit o que expressam oralment. Utilitzam també dinàmiques de grup fonamentades en l'Aprenentatge Cooperatiu i aprenentatge entre iguals.³

Una de les activitats de metacognició l'hem anomenada *La meva senalla*. Es tracta d'una metàfora del que hem comprat al mercat per omplir el nostre rebost; en aquest cas, el conjunt de coneixements sobre la llengua i sobre l'ús de la llengua, d'anècdotes d'interaccions lingüístiques entre llengua minoritzada i llengua dominant,

d'estratègies d'assertivitat lingüística, etc. Cadascú escriu al final de la sessió el que se'n du al seu rebost; al principi de la següent sessió es verbalitza en grup o en parella, a continuació cadascú afegeix a la seva senalla algun ingredient que no tenia i que creu que li vendrà bé.

Altres activitats de metacognició poden ser senzillament posar en comú aportacions individuals, seguides o no de col·loqui. En aquest cas, és important te-

nir en compte que les formadores moderen, però també recullen i sintetitzen el coneixement compartit que emergeix de les aportacions que es fan, alhora que les vinculen amb els aspectes teòrics que s'han treballat abans o que es treballaran després. Convé fer ús de bones preguntes que ajudin a pensar, a dubtar, a avaluar i a construir coneixements significatius, en el nostre cas, relacionats amb l'augment de l'ús i la presència social de la llengua catalana.

En aquests processos d'aprenentatge hi podem identificar diverses competències bàsiques clau recomanades per la comissió europea per a la formació contínua al llarg de la vida, entre les quals la d'aprendre a aprendre, la social i cívica, la consciència i expressió cultural i la competència comunicativa. Pel que fa a la competència comunicativa ens centram en dues de les cinc sub-competències:

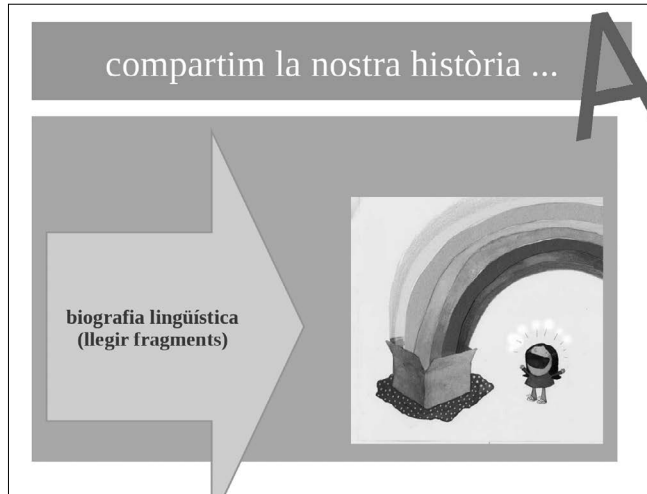
- a. Sociolingüística: coneixement de les normes socioculturals i habilitat per usar les formes adequades al context i situació comunicativa. Condicions i regles socioculturals d'ús de la llengua: situació dels participants, propòsit o objectiu de la interacció, normes i convencions de la interacció.
- b. Estratègica: habilitat per produir missatges emprant les estratègies adequades de comunicació verbal i no verbal per assolir una major efectivitat en la comunicació. Inclou aspectes com l'empatia o capacitat per a posar-se en lloc dels altres i la simpatia o capacitat per a connectar fàcilment amb altres individus.

Aquesta fonamentació teòrica, en alguns casos, l'explicitam als tallers, amb les adaptacions pertinents, perquè els aprenents solen sorprendre's de tractar aquests aspectes, avesats com estan als aprenentatges més tradicionals relacionats amb la llengua (competència lingüística i discursiva). Ho solem fer cap al final del període, perquè ja tenen més elements referencials per copsar l'abast del que hem treballat.

Algunes activitats, a tall d'exemple

Tenir en consideració l'experiència personal ens duu a proposar activitats que facin emergir vincles emocionals i vivències amb la llengua o les llengües, com és la *autobiografia lingüística*. Es pot treballar de manera escrita, a mode de redacció o a mode d'esquema cronològic, però també de forma gràfica i plàstica; en aquest darrer cas solem proposar que dibuixin o pintin la seva experiència amb les llengües de forma metafòrica com si fos un riu que té un lloc de naixença, va traçant el seu curs amb meandres, amb congosts, amples, estrets, amb afluents, etc.

Es tracta de fer un exercici de memòria i de consciència lingüística personal que després es compartirà amb el grup i se n'extreuran conclusions. Per la nostra experiència amb aquesta activitat, hem pogut constatar la seva potència educativa i reeducativa: genera consciència, crea o fa reviure vincle emocional amb la llengua, senti-

ment de pertinença a una comunitat, dona valor, més enllà de la funcionalitat, a les llengües en general... Estableix connexions entre la història personal i la història del lloc o llocs on vius o has viscut, enllaça o predispone a entendre processos històrics i polítics en què la llengua n'és també protagonista, etc.

En general, feim ús de la metàfora en les activitats en les quals cercam l'expressió de la vivència i la percepció personal, lliure de components conceptuals o teòrics i, sobretot, lliure de components *academicistes* o políticament correctes. En altres activitats utilitzam imatges com a elements simbòlics o suggeridors per a enllaçar amb conceptes més teòrics o per a entendre estratègies per a canviar o millorar actituds lingüístiques: el *semàfor* per a destriar o categoritzar actituds positives o negatives, l'*escala* per a promoure l'augment progressiu de l'altitud lingüística, el *laberint* per a descriure les situacions

de normes d'ús lingüístic que hem de destriar constantment en situació de contacte de llengües, la *planta* que viu i evoluciona, entre d'altres.

Des de la vivència personal, compartida amb el grup, avançam cap a aspectes de caire més cognitiu, que poden ser més o menys conceptuals, com els components de les actituds i els processos de canvi, els prejudicis, les normes d'ús, l'assertivitat lingüística, etc.

A vegades el grup mateix ens fa suggeriments o exposa dubtes i això ens duu a tractar aspectes com poden ser la diversitat lingüística, la variació de la llengua (registres, dialectes), la situació de la llengua i el domini lingüístic, la història de la llengua o la vida i la mort de les llengües.

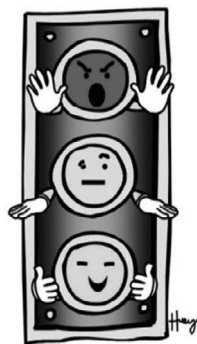
Encara que es faci un tractament informatiu, sempre el vehiculam a través de la participació, el joc o la dramatització, la reflexió individual i compartida, a més de l'elaboració de conclusions, en format de lemes o d'un decàleg, per exemple.

Si el format del curs ens ho permet, una vegada hem treballat els conceptes bàsics i l'assertivitat, solem proposar una activitat final de caire comportamental que anomenam *Què puc fer per sumar?* Es tracta d'una experimentació real, durant un període de temps determinat, d'un canvi d'actitud lingüística personal, de manera que s'augmenti l'ús de la llengua catalana en situacions en què

no s'usava. Cada aprenent selecciona quina experimentació farà i observa el que sent, el que pensa, el que succeeix amb el seu interlocutor o interlocutors o amb la resta de persones del context immediat, les dificultats i les facilitats amb què s'ha topat... Li proporcionam una fitxa de treball de camp perquè pugui fer anotacions ordenades i posteriorment exposar la seva experiència al grup en una sessió de valoració. Aquesta activitat sol ser molt efectiva ja que els aprenents no només es diverteixen amb el

Donar llum o donar fum?

En grups de 3 persones apuntem almenys tres situacions que consideram positives, innòcues i negatives respecte de l'ús de la llengua catalana

la llengua catalana i jo, com si fos...

Factor comportamental: els decàlegs

repte sinó que també se sorprenen amb els resultats.

Per acabar, les formadores gosarem a dir que els participants en els tallers incorporen habilitats d'interacció valuoses per a la normalització lingüística i la cohesió social o la inclusivitat cultural, a la vegada que incrementen la seva autoestima i el sentit de pertinença a una comunitat que els necessita proactius.

què puc fer per sumar?

1. .
2. ....
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.
- 11.
- 12.
- 13.
- 14.